

ΕΞΙ ΣΤΙΓΜΕΣ ΤΟΥ ΕΙΚΟΣΤΟΥ ΑΙΩΝΑ

Κατοχή Αντίσταση

1941
1944

DIGITAL

| ιστορία

Φωτογραφία εξωφύλλου: Γερμανική παρέλαση στη Λεωφόρο Αμαλίας (γωνία Όθωνος), 1942
(Αρχείο Χάγκεν Φλάισερ)

ΕΞΙ ΣΤΙΓΜΕΣ ΤΟΥ ΕΙΚΟΣΤΟΥ ΑΙΩΝΑ

ΕΞΙ ΣΤΙΓΜΕΣ ΤΟΥ ΕΙΚΟΣΤΟΥ ΑΙΩΝΑ
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΣΕΙΡΑΣ: Ηλίας Νικολακόπουλος και Βασίλης Παναγιωτόπουλος

- 4 -
Κατοχή - Αντίσταση
1941 - 1944

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: Χάγκεν Φλάισερ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ: Γιάννης Καρλόπουλος, ΔΟΛ
ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΣΕΙΡΑΣ: Εύη Καλογεροπούλου, ΔΟΛ
ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ: Τμήμα Ψηφιοποίησης & Φωτογραφικό Αρχείο, ΔΟΛ / Αρχείο Χάγκεν Φλάισερ
ΨΗΦΙΑΚΗ ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΣΙΑ: MULTIMEDIA A.E.

ISBN: 978-960-503-233-3

© 2012 για αυτή την έκδοση Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη Α.Ε.

Το παρόν ψηφιακό βιβλίο αποτελεί προσφορά του Εκδότη, η οποία διατίθεται μέσω ειδικής εφαρμογής προς τους χρήστες ηλεκτρονικών μέσων, ήτοι ηλεκτρονικών υπολογιστών, laptops, notebooks, e-readers, ταμπλετών (π.χ. iPad), smartphones, smart TV και τυχόν άλλων μέσων που θα προκύψουν στο μέλλον. Απαγορεύεται η καθ' οιονδήποτε άλλον τρόπο διάθεση του παρόντος. Η πνευματική ιδιοκτησία αποκτάται χωρίς καμία διατύπωση και χωρίς την ανάγκη ρήτρας, απαγορευτικής των προσβολών της. Επισημαίνεται, πάντως, ότι κατά τον Ν. 2121/93 (όπως έχει τροποποιηθεί με τον Ν. 2121/93 και ισχύει σήμερα) και κατά τη Διεθνή Σύμβαση της Βέρνης (η οποία έχει κυρωθεί με τον Ν. 100/1975) απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αποθήκευση σε βάση δεδομένων, και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου, με οποιονδήποτε τρόπο ή μορφή, τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή άλλη διασκευή, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη.

ΕΞΙ ΣΤΙΓΜΕΣ ΤΟΥ ΕΙΚΟΣΤΟΥ ΑΙΩΝΑ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΣΕΙΡΑΣ

ΗΛΙΑΣ ΝΙΚΟΛΑΚΟΠΟΥΛΟΣ
ΒΑΣΙΛΗΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ

Κατοχή Αντίσταση

1941 1944

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΧΑΓΚΕΝ ΦΛΑΪΣΕΡ

ιστορία

Περιεχόμενα

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	9
ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ	19
Νίκος Παπαναστασίου / Χάγκεν Φλάισερ Οι κατακτητές	29
Ευγενία Μπουρνόβα / Γιώργος Προγουλάκης Οι οικονομικές συνθήκες στην περίοδο της Κατοχής	57
Χάγκεν Φλάισερ Το κατοχικό δάνειο και η γερμανική οφειλή προς την Ελλάδα	73
Ιάσωνας Χανδρινός Οι οργανώσεις της Εθνικής Αντίστασης: καταγραφή και ανάλυση ..	77
Τάσος Σακελλαρόπουλος Οι εξελίξεις στη Μέση Ανατολή και η δημιουργία του μεταπολεμικού Ελληνικού στρατού	109
Στράτος Δορδανάς / Βάιος Καλογρηάς Όψεις του δωσιλογισμού στην κατεχόμενη Ελλάδα 1941-1944	117
Οντέτ Βαρών-Βασάρ Η εξόντωση των ελλήνων Εβραίων	131
Στράτος Δορδανάς Κατά δικαίων και αδικών: ζωές στη μέγγενη της κατοχικής βίας ..	141
Ιωάννα Παπαθανασίου / Θανάσης Σφήκας Ενας δρόμος χωρίς σύγκρουση: το παιχνίδι για την εξουσία, 1943-1944	155
Γιάννης Παπαθεοδώρου Μαρτυρίες για την πολιτιστική ζωή στα χρόνια της Κατοχής και της Αντίστασης	175
ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	191
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	217

Εισαγωγή

Μετεμφυλιακές περιπέτειες της μνήμης και της διαχείρισης του κατοχικού παρελθόντος

Στις 6 Απριλίου του 1941, ανήμερα της γερμανικής επίθεσης, οι εισβολείς βομβάρδιζαν τους αμυνόμενους (και) με εκκλήσεις, έντυπες ή στα ερτζιανά, ότι δεν είχαν έρθει ως εχθροί της Ελλάδας, αλλά απλώς για να εκδιώξουν το βρετανικό εκστρατευτικό σώμα. Τρεις εβδομάδες αργότερα, με την κατάληψη της Αθήνας, επανέλαβαν το ίδιο τροπάριο. Και υπήρχαν πολλοί που έβλεπαν μεν τους Γερμανούς ως εχθρούς, αλλά είχαν κάποια κατανόηση για την εταιρική τους υποχρέωση να βοηθήσουν τους ταπεινωμένους Ιταλούς.

Ύστερα από τριάντα χρόνια σκληρής κατοχής, οι εμπειρίες της πείνας, της καταπίεσης, της καταστροφής και της αιματηρής βίας είχαν ανατρέψει εντελώς αυτό το σκηνικό, αφού είχε ριζώσει το μίσος εναντίον των Γερμανών. Αποκαλυπτική ήταν η ετυμηγορία της χειρόγραφης εφημερίδας που εκδιδόταν στο στρατόπεδο Ντάχαου από τους επιζήσαντες Έλληνες μετά την απελευθέρωσή τους, το Μάιο του 1945. Αναφερόμενη στις μεταπολεμικές σχέσεις των ελεύθερων λαών, εξαιρούσε ρητά τους πρώην δυνάστες: *«Το καθήκον μας είναι ένα: Η εκδίκησης. Δεν έχει θέση η συγγνώμη στα γερμανικά κακουργήματα, ούτε ο οίκτος. Στους Γερμανούς δημίους, σ' όλους τους Γερμανούς γενικά, [...] δεν χρειάζεται τίποτε άλλο παρά ο εξολοθρευμός με όλα τα μέσα. Κατάρα και ανάθεμα στη βάρβαρη αυτή φυλή, αιωνία η μνήμη των αγαπημένων μας νεκρών.»* Παρόμοια εκφράστηκε ακόμη και ο γερμανοτραφής υπουργός Κωνστ. Τσάτσος, κατακεραυνώνοντας σε επίσημο έγγραφο την «επάρατη φυλή» των γερμανών «κανιβάλων».

Στα επόμενα τέσσερα χρόνια, οι διεθνείς εγκυκλοπαίδειες ανέφεραν την υπό πολλαπλή κατοχή ευρισκόμενη Γερμανία απλώς ως «περιφέρεια (πρώην

χώρα) στην Κ. Ευρώπη». Το 1949 όμως, χάρη στη ραγδαία διάσπαση της άλλοτε αντι-χιτλερικής συμμαχίας και στον κλιμακούμενο Ψυχρό Πόλεμο, συστάθηκαν τα δύο υπό εκκόλαψη γερμανικά κράτη –η δυτική Ομοσπονδιακή Δημοκρατία (ΟΔΓ) και η ανατολική Λαοκρατική Δημοκρατία– παγιώνοντας ταυτόχρονα και την ψυχρή ενδογερμανική σύγκρουση. Για την Ελλάδα το 1949, με την ήττα της Αριστεράς, αποτελούσε επίσης βαθιά τομή, και η δυτική Γερμανία εκμεταλλευόταν σχεδόν απροκάλυπτα τη συγκυρία ότι βρισκόταν στα ίδια ιδεολογικά χαρακώματα με τους νικητές του Εμφυλίου, αφού μάλιστα η Ελλάδα αποτελούσε (στο «δυτικό κόσμο») το εξέχον παράδειγμα για τη στρέβλωση της επίσημης ιστορικής μνήμης μέσα από τις συμπληγάδες των σκοπιμοτήτων της εσωτερικής και της εξωτερικής πολιτικής.

Κατά συνέπεια, για τους διπλωμάτες της Βόννης, η Αθήνα ήταν η πιο «φιλική» από όλες τις πρωτεύουσες των πρώην αντίπαλων χωρών και η μόνη όπου δεν υπήρχε καν ανάγκη για αλλαγή της ορολογίας των κατακτητών –αφού συνέπιπτε με αυτήν των κυβερνώντων (π.χ. συμμορίτες για την άλλοτε ένοπλη Αντίσταση). Το γεγονός ότι το κατά πολύ μεγαλύτερο αντιστασιακό κίνημα της Κατοχής ταυτιζόταν με την ηττηθείσα και πλέον υπό διωγμό παράταξη του Εμφυλίου, έδινε άφεση αμαρτιών στα «τακτικά στρατεύματα» της Βέρμαχτ. Συχνά υπογραμμίστηκε η επιτακτική ανάγκη μιας συμβολής της προφανώς εξαγνισμένης ΟΔΓ στην άμυνα του Ελευθέρου Κόσμου, αφού οι δύο χώρες βρίσκονταν πια στους ίδιους προμαχώνες. Ενδεικτικές ήταν οι φιλοφρονήσεις του Αλ. Παπάγου προς τον γερμανό πρόεσβη – με την ιδιότητά του ως «τέως αξιωματικού της Βέρμαχτ, του καλύτερου στρατού του κόσμου». Επανειλημμένα, ο στρατάρχης εξήρε τις «στρατιωτικές αρετές» του γερμανικού λαού που δεν έπρεπε να μείνουν ανεκμετάλλευτες. Αντιστοίχως, ο πρώτος πρόεδρος της επανιδρυθείσας Εταιρείας Γερμανο-Ελληνικής Φιλίας, ο Νικόλαος Δούβaris, διετέλεσε υπουργός κατοχικής κυβέρνησης – από τους πιο ευπρεπείς συνεργάτες, παρά ταύτα συνεργάτης. Σε καμία άλλη άλλοτε γερμανοκρατούμενη χώρα θα ήταν νοητό κάτι ανάλογο, αφού μόνο εδώ οι συνεργάτες του κατακτητή ενσωματώθηκαν –πλην ακραίων εξαιρέσεων– τόσο γρήγορα και τόσο μαζικά στον «εθνικό κορμό».

Η αυτολογοκρισία της επίσημης Ελλάδας, η επιθυμία των κυβερνώντων να φανούν αρεστοί στον οικονομικά ισχυρό νέο εταίρο διατηρήθηκαν σχεδόν αμείωτες επί δεκαετίες. Αυτήν την «ενδοτικότητα», οι αξιωματούχοι της Βόννης τη θεωρούσαν απόρροια της οικονομικής εξάρτησης της Αθήνας, αλλά και των ιδιαιτεροτήτων της ελληνικής ιστορίας. Συγκεκριμένα, η Τουρκοκρατία εθεωρείτο ο λόγος για τον οποίο οι Έλληνες έβλεπαν «την ιστορία πιο μοιρολατρικά από τους λαούς της Βόρειας και Δυτικής Ευρώπης». Το στερεότυπο αυτό, στα χρόνια της Κατοχής, είχε μετατραπεί σε δόγμα, ότι δηλαδή η ανθρώπινη ζωή ήταν τάχα φθηνότερη στην Ελλάδα και τα Βαλκάνια γενικώς, απ' ό,τι στην υπόλοιπη Ευρώπη... Γνωρίζουμε τις αιματηρές συνέπειες με τις ποσοτικές αναλογίες των Ελλήνων που φονεύτηκαν ως «αντίποινα» για κάθε γερμανική απώλεια: κατά μέσο όρο 1:10, ενίοτε 1:50 ή ακόμη υψηλότερα.

Συνθησιμένοι στη βολική «λήθη» που σκέπαζε το κατοχικό παρελθόν, οι δυτικογερμανοί εκπρόσωποι δυσαναχετούσαν για κάθε «άκαιρη» αναφορά. Όσοι Έλληνες «έξυναν παλαιές πληγές» θεωρούνταν αντι-γερμανοί –ένας χαρακτηρισμός που έτεινε να εξομοιωθεί με αυτόν του κομμουνιστή. Η πρεσβεία συχνά διαμαρτυρόταν στην ελληνική κυβέρνηση για «αντι-γερμανικά» δημοσιεύματα του ελληνικού Τύπου, τα οποία υποδαύλιζαν αρνητικά στερεότυπα του πολέμου. Παρομοίως ενοχλούσαν κινηματογραφικές ταινίες για την Κατοχή οι οποίες παρουσίαζαν τους Γερμανούς «σχεδόν συλλήβδην ως παλιανθρώπους», ενώ τα σενάρια περιείχαν σκηνές βασανισμών και εκτελέσεων. Χαρακτηριστική είναι η διαμαρτυρία του πρέσβη Seelos ότι τέτοιες απόπειρες «δεν συνάδουν με τις προσπάθειες της ΟΔΓ να βοηθήσουν οικονομικά την Ελλάδα και να καλλιεργήσουν φιλικές σχέσεις».

Εγκλήματα πολέμου

Οι προσπάθειες των γερμανών κυβερνώντων να αποδράσουν από την «ομηρία του παρελθόντος» (τους) –με στρατηγικές που απωθούσαν ή χειραγωγούσαν τις συγκεκριμένες μνήμες– προβληματίζουν, αλλά τουλάχιστον είναι κατανοητές. Το ίδιο ισχύει ακόμη και για το γλωσσικό και ηθικό ολίσθημα να προσδιορίζονται δηλαδή ενδοϋπηρεσιακά ως στόχοι της γερμανικής πολιτικής απέναντι στην Ελλάδα αφενός η «τελική λύση» [sic!] του ζητήματος «των λεγόμενων εγκλημάτων πολέμου», αφετέρου η «εκκαθάριση» αν όχι «εξόντωση» [Liquidation] της μνήμης του Πολέμου! Ακόμη αυστηρότερα κρίνεται όμως η διαχρονική πολιτική κατευνασμού εκ μέρους της επίσημης Ελλάδας, η οποία συνέτεινε στην επιτυχία της στρατηγικής απώθησης. Όλες οι κυβερνήσεις της δεκαετίας του '50 –κεντρώς και δεξιές– προσπαθούσαν να «σωφρονίσουν» ή να καθυποτάξουν με κριτήρια πολιτικής σκοπιμότητας τις πολιτικά μη *ορθές* μνήμες (και πρακτικές επιπτώσεις) του κατοχικού παρελθόντος, εφόσον θα έθεταν σε κίνδυνο το βλασάνον ειδύλλιο με τον άλλοτε κατακτητή και ήδη πανίσχυρο εταίρο. Στο ίδιο πνεύμα παραιτούνταν σταδιακά από την αρμοδιότητα της ποινικής δίωξης εγκληματιών πολέμου –αφού παρέπεμπαν εκατοντάδες δικογραφίες στη δικαιοδοσία της Βόννης.

Ήδη από το 1950, η Αθήνα εφηύρε το «νέο σύστημα κλήριγκ» (Τα Νέα, 6.10.1950), που λειτουργούσε στη βάση της απαλλαγής υπόπτων με προτιμητέο αντάλλαγμα περισσότερες γερμανικές εισαγωγές ελληνικών καπνών. Παρόμοιες σκέψεις επιτάχυναν, στις αρχές του 1952, την αποφυλάκιση του τελευταίου (τότε) κατάδικου της Βέρμαχτ –του τετράκις ισοβίτη στρατηγού Andrae, άλλοτε διοικητή του «Φρουρίου Κρήτης». Τότε, ο Ηλίας Βενεζής σχολίαζε πικρόχολα: «Ω, όλα γίνηκαν, εν σχέσει προς τον δήμιο της Κρήτης, τόσο ορθολογιστικά, τόσο πειστικά. ... Κάποια συναλλαγή εκάμαμε: καπνά από εδώ, ο δήμιος από εκεί». Άλλωστε και η ενδοκυβερνητική αλληλογραφία παραδεχόταν πως «μεγάλα οικονομικά συμφέροντα της

χώρας ημών ως και κατευθύνσεις της εξωτερικής ημών πολιτικής επιβάλλουσιν ήδη την υπό πνεύμα πλήρους ευμένειας» απονομή χάριτος... Το 1953 απελαύνεται και άλλος, κατηγορούμενος για τη σφαγή στο Δίστομο, προτού καν να δικαστεί.

Το 1957 συνελήφθη στην Αθήνα, σχεδόν «κατά λάθος», ο βερολινέζος δικηγόρος Μαξ Μέρτεν, εξαιτίας της «πλούσιας» δράσης του στη γερμανοκρατούμενη Μακεδονία, συμπεριλαμβανομένης της διαχείρισης της βιαιάς μεταφοράς των εκεί Εβραίων στο Άουσβιτς. Όταν, το 1958, ο Κωνστ. Καραμανλής επισκέφθηκε τη Βόννη για να διαπραγματευτεί δάνειο 200 εκατομμυρίων μάρκων, οι οικοδεσπότες ως *αντιστάθμισμα* του απέσπασαν τη δέσμευση για την αποφυλάκιση του Μέρτεν και για την οριστική παύση της δικαστικής δίωξης εκατοντάδων υποθέσεων για εγκλήματα πολέμου, οι οποίες ακόμα εκκρεμούσαν. Ο έλληνας πρωθυπουργός αντιπρότεινε να μην αφεθεί αμέσως ελεύθερος ο υπόδικος, αλλά μετά τη δίκη, και εφόσον θα είχε περάσει κανένα εξάμηνο για να μετριάσει ο σάλος στη κοινή γνώμη.

Πράγματι, λίγους μήνες μετά την καταδίκη του Μέρτεν σε 25 χρόνια φυλάκιση, η κυβερνώσα παράταξη απέλασε όχι μόνο τον ίδιο, αλλά «τροποποίηση» και τη σχετική νομοθεσία. «*Αναστέλλεται [πλέον] αυτοδικαίως ... πάσα δίωξις Γερμανών υπηκόων φερομένων ως εγκληματιών πολέμου*», ενώ «*αντίγραφα των δικογραφιών αποστέλλονται εις τας Γερμανικάς δικαστικάς αρχάς*». Επειδή την ίδια στιγμή πολλοί πολιτικοί κρατούμενοι της Αριστεράς, ανάμεσα τους για άλλη μια φορά ο Μανώλης Γλέζος, είναι έγκλειστοι στις φυλακές, η αντιπολίτευση κατακρίνει οξύτατα αυτήν την «καλπάζουσα αμνησικακία» που ήταν μονόπλευρη: εφαρμοζόταν μόνο «απέναντι σ' αυτούς που μας έμαθαν τι σημαίνει βαρβαρότητα»...

Η κραυγαλέα αδιαφορία της πολιτείας επί του προκειμένου αποτυπώνεται και τα επόμενα χρόνια στην ενδοϋπηρεσιακή αλληλογραφία όταν οι ελληνικές κυβερνήσεις αγνοούσαν τις εισηγήσεις και αποφάσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης και του ΟΗΕ για τη μη παραγραφή εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας. Επί δεκαετίες, όποτε ετίθετο το ζήτημα, οι *αρμόδιοι Έλληνες υπουργοί και των δύο μεγάλων κομμάτων* –ανάμεσά τους διακεκριμένοι νομικοί επιστήμονες– απαντούσαν αρνητικά, όταν απαντούσαν. Όλοι τους παρέπεμπαν στην υποτιθέμενη *αναρμοδιότητα* του ελληνικού κράτους να ασχοληθεί με τους ναζι εγκληματίες, εφόσον με τη ρύθμιση του 1959 το δικαίωμα αυτό είχε μεταβιβαστεί στις γερμανικές αρχές – και στις ελληνικές καλένδες. Εφέτος κατατέθηκε νομοσχέδιο για την κατάργηση της *lex Merten*... Οψόμεθα.

Πολεμικές αποζημιώσεις στις ελληνικές καλένδες

Μετά την πενιχρή εισροή αγαθών που προέκυψε από τη συνθήκη επανορθώσεων στο Παρίσι, το Γενάρη του 1946, η Ελλάδα και οι άλλες ζημιωμένες χώρες αναζητήσαν άλλες οδούς για αποζημίωση, εφόσον δεν ήταν σε θέση να αποζημιωθούν μόνες είτε με την προσάρτηση εκτενών γερμανικών εδαφών ή με την εθνική εκκαθάριση εκδιώχνοντας μεγάλες μειονότητες Γερμανών, κατακρατώντας την κινητή και ακίνητη περιουσία τους.

Ωστόσο, από τη στιγμή της ίδρυσης της, η ΟΔΓ προωθούσε την άποψη ότι θα αδυνατούσε να αντεπεξέλθει στην καταβολή περαιτέρω επανορθώσεων, παραβιάζοντας, στην Ουάσιγκτον τουλάχιστον, ανοιχτές θύρες. Με την έναρξη του Ψυχρού Πολέμου, η αμερικανική πολιτική απέναντι στη Γερμανία είχε ανατραπεί πλήρως από την εποχή του σκληρότατου Σχεδίου Μόργκενταου, που επί Ρούζβελτ προέβλεπε το μόνιμο κατατεμαχισμό και την αποβιομηχάνιση του Ράιχ. Αποφασίστηκε η ίδρυση ενός ξεχωριστού δυτικογερμανικού κράτους ως προπύργιο του Ελεύθερου Κόσμου, που ο ρόλος του δεν θα έπρεπε να διακυβευτεί προς χάρη ξεπερασμένων «ηθικών υποχρεώσεων». Εφόσον οι ΗΠΑ έπρεπε να επενδύσουν γερά για την επιβίωση του εκκολλαπτόμενου κράτους, θα ήταν αντιπαραγωγικό, να το αδυνατίσουν άλλοι εταίροι με τη συνεχή άντληση επανορθώσεων. Ο θείος Σαμ, με μια διατύπωση της εποχής, δεν ήταν διατεθειμένος, «να ταΐζει την αγελάδα την οποία θα άρμεγαν άλλοι».

Έτσι, το αγγλοαμερικανικό διευθυντήριο της διασυμμαχικής Συνδιάσκεψης στο Λονδίνο για τα χρέη της Γερμανίας κατέληξε το 1953 σε συνειδητά ασαφή διατύπωση: «*η εξέταση όλων «των απαιτήσεων αίτινες πηγάζουσι εκ του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, των χωρών αίτινες διετέλεσαν εις κατάστασιν πολέμου μετά της Γερμανίας ή έχουσι καταληφθή υπ' αυτής κατά την διάρκειαν του πολέμου τούτου και των υπηκόων των χωρών τούτων, εναντίον του Ράιχ [...] θέλει αναβληθή μέχρι του οριστικού διακανονισμού του προβλήματος των Επανορθώσεων.*

Ανερευθρίαστα, οι συντάκτες της σύμβασης συνεδύασαν δηλαδή την επισήμανση ότι εκείνη δεν παρέμβαινε στο ζήτημα των γερμανικών επανορθώσεων με την έσχατη, αποφασιστική παρέμβαση στο θέμα αυτό –δηλαδή την επι' αόριστον αναβολή της ανεπιθύμητης ρύθμισης. Η Βόννη εκμεταλλευσόταν τον καρπό της συμπαιγνίας αυτής επί δεκαετίες. Μόνη εξαίρεση, στα τέλη της δεκαετίας του '50, αποτελούσε η συνδυασμένη αξίωση ένδεκα δυτικών χωρών (και πλέον εταίρων!) με στόχο την πληρωμή ατομικών αποζημιώσεων σε θύματα ναζιστικών διώξεων. Κατ' ανάγκην, η Βόννη υποχώρησε μερικώς. Με όλες τις χώρες υπογράφηκαν σχετικά σύμφωνα, με την Ελλάδα συγκεκριμένα, συμφωνήθηκε η «παροχή» 115 εκατ. μάρκων για να αποζημιωθούν όσοι (ή οι συγγενείς τους) υπέστησαν διωγμούς «*διά λόγους φυλετικούς, θρησκευτικούς ή αντιθέσεως προς την εθνικοσοσιαλιστικήν κοσμοθεωρία*».

Όσο για τη γερμανική στάση στην αντιμετώπιση της οδυνηρής περιόδου του κοινού παρελθόντος υπήρξαν ενίοτε και ελπιδοφόρες εξελίξεις, οι οποίες παρέμεναν όμως ημιτελείς. Κατά την επίσκεψη του προέδρου Βάιτσεκερ στην Ελλάδα το 1987, εκείνος τίμησε τα θύματα της Κατοχής στο Σκοπευτήριο της Καισαριανής, «χώρο άρρηκτα συνδεδεμένο με την ιστορία του ελληνικού και του γερμανικού λαού».

Έκτοτε ζήσαμε την κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού και την επακόλουθη ένωση των δύο γερμανικών κρατών. Σε αυτό ακριβώς το απίθανο ενδεχόμενο είχε πάντοτε αναφερθεί η Βόννη (με συνήγορο πάντα τη μεγάλη υπερπόντια σύμμαχο) ως προϋπόθεση για να ξεπεραστεί η Συμφωνία του Λονδίνου, η οποία απέκλειε κάθε διακανονισμό πριν από την *οριστική ρύθμιση του ζητήματος των επανορθώσεων*. Ωστόσο, η συνειδητή παράλειψη του ακριβούς χρονικού προσδιορισμού διευκόλυνε την αυθαίρετη ερμηνεία των ενδιαφερόμενων. Κατά συνέπεια, οι εκπρόσωποι της Βόννης παρέπεμπαν με άνεση στη συμφωνία του Λονδίνου, σοάκις οι έλληνες (ή άλλοι) εταίροι τολμούσαν να αναφερθούν σε οικονομικές εκκρεμότητες του πολέμου. Με αυτό το δεδομένο, το απροσδόκητο τέλος της γερμανικής διχοτόμησης θα έπρεπε να εγκαινιάσει μια πιο θαρραλέα πολιτική της ενωμένης πλέον Γερμανίας –με μνήμη και επίγνωση του παρελθόντος, καθώς και των υποχρεώσεων που προέκυπταν από αυτό.

Εντούτοις, οι γερμανικές κυβερνήσεις οχυρώνονταν πίσω από το κίβδηλο επιχείρημα πως θα ήταν αναχρονιστικό να αξιώνονται πολεμικές αποζημιώσεις ύστερα από μισό αιώνα ειρηνικής συνύπαρξης –λησμονώντας ότι οι προκάτοχες κυβερνήσεις της Βόννης είχαν αποτρέψει κάθε *έγκαιρη* διευθέτηση με το άλλοθι ότι σύμφωνα με τον χρησμό του Λονδίνου ακόμα δεν είχε επέλθει το πλήρωμα του χρόνου. Και δεν κάνουν εξαίρεση ούτε για το περιβόητο «κατοχικό Δάνειο», συμβατική υποχρέωση της Γερμανίας, όπως θα δούμε παρακάτω.

Οδυνηρά κενά

Το 1959, ο έλληνας πρέσβης στη Βόννη δικαιολόγησε την ασάφεια των ελληνικών αξιώσεων με την έλλειψη αρχείων στην Ελλάδα. Στην πραγματικότητα, παρά τη συχνά εσκεμμένη φθορά, υπήρχαν αμέτρητες στοιβες εγγράφων, αλλά ήταν διάσπαρτες, απρόσιτες, αταξινομήτες, ληλατημένες. Ούτε οι «αρμόδιοι» δεν γνώριζαν πού ακριβώς είχαν καταχωνιαστεί οι φάκελοι, και συχνά ούτε σήμερα γνωρίζουν. Εδώ και δεκαετίες κρατικά αρχεία καταλήγουν σε χέρια ενδιαφερόμενων πολιτικών ή κομμάτων. Πάνω σ' αυτή τη αμφισβητήσιμη βάση, «κάνουν» τώρα τα κομματικά ιδρύματα ιστορία και οργανώνουν (συνήθως πανηγυρικά) συνέδρια. Άλλα αρχεία έχουν χαθεί εντελώς. Ενδεικτικά αναφέρω το υπουργείο Εσωτερικών που, υποτίθεται, «έχασε σε μετακόμιση» ολόκληρα φορτηγά εγγράφων. Στην πυρά ρίχτηκαν εκατομμύρια φάκελοι των υπηρεσιών ασφαλείας, το πολτοποιημένο αρχείο του Εθνικού Γραφείου Εγκλημάτων Πολέμου κατέληξε,

το 1975, στους παλαιοπώλες –εσκεμμένα. Για πολλά παρεμφερή με τον Πόλεμο θέματα, οι ερευνητές αναζητούν αναγκαστικά τα αρχεία των Συμμάχων ή των πρώην εχθρών.

Υπό τις συνθήκες αυτές η σχετική έρευνα καθυστέρησε υπερβολικά στην Ελλάδα. Μόλις το 1980-81, ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος διδάχθηκε για πρώτη φορά σε ελληνικό πανεπιστήμιο. Έως σήμερα, η Ελλάδα παραμένει ανάμεσα στις ελάχιστες χώρες χωρίς ερευνητικό κέντρο για τη συγκεκριμένη περίοδο, και στη Διεθνή Επιτροπή του Β' Παγκοσμίου Πολέμου μοναδική ηχηρή απουσία είναι αυτή της Ελλάδας.

Να επισημανθεί και άλλο σημαντικό κενό ως προς την πολιτικοκοινωνική και ερευνητική διαχείριση της ιστορίας. Στις περισσότερες χώρες που είχαν εμπλακεί στον Πόλεμο και ιδίως σε όσες τελούσαν υπό κατοχή, πολιτεία και επιστημονική έρευνα κατέβαλλαν επί δεκαετίες άοκνες προσπάθειες για τη συστηματική και διαρκώς πληρέστερη εξακρίβωση των απωλειών σε έμφυχο και άψυχο υλικό. Στην Ελλάδα όμως λίγα πράγματα έχουν γίνει από το 1945-46, όταν οι διάφορες «αρμόδιες» υπηρεσίες ασυντόνιστα τροφοδότησαν το Δικαστήριο της Νυρεμβέργης και τη διασυμμαχική Συνδιάσκεψη Επανορθώσεων με πρόχειρους, στρογγυλοποιημένους αριθμούς που συχνά διέφεραν μεταξύ τους. Έπειτα η επίσημη μνήμη ήταν πρωτίστως απασχολημένη με το μέτρημα των νεκρών του Εμφυλίου – τουλάχιστον εκείνων της οικείας παράταξης. Οι άλλοι διαγράφονταν ως «μίσθαρνα όργανα ξένης επιβουλής».

Ύστερα από τόσες δεκαετίες είναι πλέον επιβεβλημένη η σύνταξη ενός όσο το δυνατόν πληρέστερου καταλόγου των θυμάτων του Πολέμου και της Κατοχής: οι εκτελεσθέντες και πεσόντες της Αντίστασης και των «αντιποίνων», οι νεκροί των βομβαρδισμών και των ναρκοπεδίων, καθώς και οι εκατόμβες θυμάτων της μεγάλης πείνας ιδίως του πρώτου κατοχικού χειμώνα, για τις οποίες δίστανται ακόμη και οι εκτιμήσεις του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού. Να μετρήσουμε λοιπόν επιτέλους τους νεκρούς μας, όπως επίμονα ζητούσε και ο αλησμόνητος φίλος Αντώνης Καρκαγιάννης, αλλά μην τους χωρίσουμε πάλι (με «νέα» μεθοδολογία, αλλά με το γνωστό παλαιό σκεπτικό) σε ημέτερους και μη.

Επετειακές μνήμες και η Διαχείριση του παρελθόντος

Οι επέτειοι ενεργοποιούν τη μνήμη, τη διευκολύνουν, συχνά όμως την απλοποιούν ή ακόμη τη χειραγωγούν. Έτσι, και η φετινή 70ή επέτειος του ΟΧΙ, της απόρριψης του ιταλικού τελεσιγράφου, συμβολίζει τη σχεδόν απόλυτη ενότητα των Ελλήνων, αφού ο λαός τότε συμφώνησε ακόμη και με τον δικτάτορα. Στην κρίσιμη στιγμή, στις τρεις το πρωί, ο Μεταξάς ήταν ο μόνος που θα μπορούσε να είχε απαντήσει με ένα ΝΑΙ στον ιταλικό εκβιασμό, να ανοίξει δηλαδή την κερκόπορτα στον εισβολέα, αφαιρώντας από το λαό τη δυνατότητα να αντιδρά-

σει αποτελεσματικά. Ωστόσο, ο δικτάτορας προτίμησε να συστρατευτεί με τη συντριπτική πλειοψηφία του λαού και ενάντια στα *δεδομένα*, αφού το συμμαχικό στρατόπεδο αποτελούνταν τότε μόνο από τη Βρετανία: οι δύο κατοπινές υπερδυνάμεις ΕΣΣΔ και ΗΠΑ ήταν ακόμα ουδέτερες, ενώ η ηττηθείσα Γαλλία του Βισύ μόλις είχε καθιερώσει τη γραμμή της «συνεργασίας» με τη ναζιστική Νέα Τάξη πραγμάτων...

Η 28η Οκτωβρίου συμβολίζει επίσης την επακόλουθη νικηφόρα αντεπίθεση του ελληνικού στρατού, την απρόσμενη *πρώτη* νίκη κατά του φαινομενικά αήττητου φασιστικού άξονα –μια ένδοξη ανατροπή των αρνητικών «δεδομένων» η οποία έδωσε νέο θάρρος στους χειμαζόμενους Ευρωπαίους και εντυπωσίασε την υφήλιο. Κατά συνέπεια ζούμε στη μοναδική χώρα που γιορτάζει την *εμπλοκή* της στον Πόλεμο και ελάχιστα τη –νικηφόρα για το συμμαχικό στρατόπεδο– λήξη του. Η χώρα δεν μπορούσε να χαρεί για πολύ την Απελευθέρωση η οποία επισκιάζεται –έως σήμερα– από τον επακόλουθο εμφύλιο σπαραγμό που ακόμη προκαλεί έντονες αντιπαραθέσεις.

Τον Μάιο του 2005, στους απανταχού της γης εορτασμούς για την 60ή επέτειο από το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, είχαμε τη χαρά να δούμε τον Πρόεδρο της Ελληνικής Δημοκρατίας, Κάρλο Παπούλια, ανάμεσα στους ελάχιστους αρχηγούς κρατών, οι οποίοι τιμήθηκαν για προσωπική συμμετοχή στον αγώνα κατά του Άξονα –στη Μόσχα! Εν γένει όμως, στους διεθνείς εορτασμούς στους οποίους συμμετέχει αδιαλείπτως πια η ηττηθείσα τότε Γερμανία, η Ελλάδα ήταν και είναι ουσιαστικά απύσχα.

Το 1945, μόλις έληξε επίσημα ο Πόλεμος, ο χειρότερος στην παγκόσμια ιστορία, οι άνθρωποι ανάσαιναν. Κυριαρχούσε η πεποίθηση πως τα δεινά είχαν τελειώσει. Στην πραγματικότητα, τίποτα δεν είχε τελειώσει, το παρελθόν αποδείχθηκε πως έχει μέλλον. Ύστερα από 50 χρόνια, ο Μιχαήλ Αλεξέγιεφ, βετεράνος του Κόκκινου Στρατού, θα ανακεφαλαίωνε: «Ο *ίδιος ο πόλεμος είναι ακόμα εδώ μαζί μας, μας εξουσιάζει μέσα από τη δύναμη της ανθρώπινης μνήμης και μέσα από τα βαθιά σημάδια που άφησε πίσω του*». Άλλα δέκα χρόνια αργότερα, το 2005, γνωστός βρετανός ιστορικός, ο T. C. Ash, διαπίστωσε: «Οι πόλεμοι της μνήμης άρχισαν την ημέρα που ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος τελείωσε. Από τότε δεν έχουν σταματήσει».

Οι κοινωνίες που είχαν εμπλακεί στον Πόλεμο έπρεπε να ανοικοδομηθούν, να απωθήσουν το παρελθόν περιορίζοντάς το σε συγγράμματα ή στη σφαίρα προφορικών αφηγήσεων –με σαθρό θεμέλιο την επιλεκτική ή επιβληθείσα σιωπή και τα τραύματα ή τις ενοχές του υποσυνείδητου. Η λήθη όσων δεν βόλευαν τους ίδιους ή τους εκάστοτε κρατούντες και κατασκευαστές καταστάσεων σηματοδοτούσε μια ολόκληρη εποχή, αλλά και το πέρασμα από αυτήν σε μια άλλη. Οι αμνηχανίες, τα ατομικά και παραταξιακά «άβολα», έπρεπε να κλειδωθούν στο χρονοντούλαπο της ιστορίας. Πολλοί γαντζώθηκαν από αυτή τη σιωπή για να αποφύγουν την επίπονη επεξεργασία του παρελθόντος.

Για πολύ καιρό, η δεκαετία του 1940 κρινόταν μέσα από το τελεολογικό σχήμα της σύγκρουσης που μοιραία οδήγησε στον Εμφύλιο, με αντιθετικά

πρόσημα στα δύο εθνικά αφηγήματα –το επίσημο των νικητών και το άλλο της (ημι)παρανομίας ή εξορίας. Σταδιακά, μετά την πτώση της Χούντας, το δεύτερο αφήγημα άρχισε να ισοφαρίζει και, μετά την κυβερνητική αλλαγή του 1981, να αποκτά μάλιστα το «πάνω χέρι» –όμως και πάλι με τις σχεδόν αναπόφευκτες υπερβολές. Ωστόσο, δεν έλειπε ποτέ ο αντίλογος ούτε (πιο χοντροκομμένα) στη «δημόσια», ούτε (με σαφώς περισσότερη διαφοροποίηση ως προς την επιστημολογία και το «ιδεολογικό» υπόβαθρο) την ακαδημαϊκή θέαση της περιόδου. Ένα από τα προπύργια των ημι-καθεστωτικών παλαιών αντιλήψεων ήταν η Ακαδημία Αθηνών με επικεφαλής τον Κωνσταντίνο Τσάτσο. Στην αρχή της δεκαετίας του '80 επικράτησε η σκληρή γραμμή του όταν ανέλαβε την οικεία επιτροπή της Ακαδημίας για την Ιστορία του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, αναγκάζοντας ουσιαστικά σε παραίτηση τους Παναγιώτη Κανελλόπουλο και Άγγελο Αγγελόπουλο που είχαν υποστηρίξει την απαγκίστρωση του Ιδρύματος από τις ψυχοπολεμικές αγκυλώσεις και μια συλλογική ακηδεμόνευτη προσέγγιση στην ιστορία της Κατοχής¹.

Μολαταύτα, ο συνολικός απολογισμός των αλληπάλληλων αναθεωρήσεων ήταν θετικός: οι νέες προσεγγίσεις συχνά φώτιζαν αγνοημένες πτυχές και έφεραν μελέτες που «έσπασαν» σιωπές. Ενδεικτικά να αναφερθεί η πρώτη επιστημονική συνάντηση σχετικά με το άλλοτε θέμα-ταμπού του δωσιλογισμού που οργανώθηκε το 2004 στην ειδυλλιακή Σαμοθράκη –υποβοηθούμενη από το «συμφιλιωτικό» κλίμα εθνικής ανάτασης κατά την τελευταία φάση του ποδοσφαιρικού θριάμβου στο «Γιούρο» της Πορτογαλίας... Η μεγάλη πλειοψηφία των συνέδρων προφανώς συμφώνησε σε έναν ελάχιστο κοινό παρονομαστή: Αφενός, δεν ήταν όλοι οι ποικιλόμορφοι (από άποψη προέλευσης, προθέσεων, αλλά και συγκεκριμένης δράσης) δωσίλογοι «εθνοπροδότες». Αφετέρου, όλοι τους –παρά τους ενίοτε σοβαρούς ή κατανοητούς λόγους προσχώρησής τους στο στρατόπεδο του κατακτητή– αντικειμενικά συνέτειναν στο ρόλο που εκείνος τους είχε ρητά ορίσει: την υπονόμευση της Αντίστασης και το διχασμό του ελληνικού λαού. Αυτό ισχύει με ιδιαίτερη οξύτητα για τους ένοπλους συνεργάτες των Ταγμάτων Ασφαλείας.

Ωστόσο, οι πόλεμοι της μνήμης καλά κρατούν. Αποτελούν αντικείμενο δημόσιων αντιπαραθέσεων σε εθνικό και υπερεθνικό επίπεδο. Ακόμα έχουν στόχο να διαμορφώνουν ταυτότητες και συνειδήσεις. Ωστόσο η εμπειρία των περασμένων δεκαετιών μας δίδαξε ότι η σχέση με την ιστορία συνήθως γίνεται πιο εύκολη, όσο περισσότερο απομακρυνόμαστε χρονικά από τα γεγονότα. Θετικές μνήμες λαμπρύνονται, μνήμες αρνητικές ξεθωριάζουν, οι παλιές γενιές, που ενδεχομένως θα εξέφραζαν αντίλογο, φεύγουν με τη νομοτέλεια των βιολογικών ρυθμών. Η δεύτερη ζωή των ιστορικών γεγονότων είναι ιδιαίτερα ισχυρή εκεί όπου η επίσημη, θεσμοποιημένη μνήμη έχει εξοστρακίσει την αυ-

1. Χάγκεν Φλάισερ, *Οι Πόλεμοι της μνήμης, Ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος στη δημόσια ιστορία*. Αθήνα: Νεφέλη, 2008, σ. 505 κ.έ.

τούσια συλλογική μνήμη στη χειμερία νάρκη των αποσιωπήσεων. Στη μνήμη της περιόδου, τι ακριβώς σημαίνει αντικειμενική ιστορία; Δίστανται άλλωστε οι απόψεις πότε ακριβώς εγκαταλείφθηκε ή τροποποιήθηκε το παλαιότερο απόλυτο –γερμανικό!– διακύβευμα περί περιγραφής των γεγονότων «όπως ακριβώς συνέβησαν». Πάντως οι περισσότεροι συμφωνούμε για το ελάχιστο καθήκον του ιστορικού να εκκαθαρίσει δηλαδή την ιστορική μας εικόνα απ’ όλα εκείνα που «δεν συνέβησαν» ποτέ – παρά μόνο στο απατηλό ημίφως της «καθιερωμένης» ιστορίας κάποιου καθεστώτος ή μιας παράταξης. Αυτό, εννοείται, ισχύει και για τους συμμετέχοντες στον προκείμενο τόμο, που ανήκουν σε διαφορετικές «σχολές» ή γενιές...

Χάγκεν Φλίσερ

Χρονολόγιο

- 28 Οκτωβρίου 1940** **Επίθεση της Ιταλίας** στην ελληνοαλβανική μεθόριο. Η Ελλάδα μπαίνει στο Β' Παγκόσμιο Πόλεμο
- Νοέμβριος 1940** **Ο ελληνικός στρατός** αναχαιτίζει τους επιδρομείς και περνά στην αντεπίθεση (14 Νοεμβρίου)
Η Λουφτβάφε βομβαρδίζει το Κόβεντρι (14-15 Νοεμβρίου)
- Φεβρουάριος 1941** **Πρώτη απεργία** σε γερμανοκρατούμενη χώρα (Ολλανδία)
- Μάρτιος 1941** **Εαρινή Επίθεση** των Ιταλών. Πολύνεκρες μάχες στο κεντρικό μέτωπο της Αλβανίας. Η Κολωνία δέχεται σφοδρή επίθεση από 100 βρετανικά βομβαρδιστικά (1-2 Μαρτίου)
- Απρίλιος 1941** **Αιφνίδια επίθεση** των Γερμανών σε Ελλάδα και Γιουγκοσλαβία (6 Απριλίου), Ύστερα από τρεις ημέρες καταλαμβάνεται η Θεσσαλονίκη και στις 27 του μήνα τα πρώτα τμήματα της Βέρμαχτ εισέρχονται στην Αθήνα. Έχει προηγηθεί βομβαρδισμός του Πειραιά (11/12 Απριλίου)
Η Γιουγκοσλαβία παραδίνεται στις δυνάμεις του Άξονα (17 Απριλίου)
- Μάιος 1941** **Ιδρύονται οι πρώτες οργανώσεις** στην ύπαιθρο με πρωτοβουλία κομμουνιστών
Ο πρεσβευτής Άλτενμπουργκ ορίζεται εντεταλμένος πληρεξούσιος του Ράιχ στην Ελλάδα (4 Μαΐου)
Αρχίζει η μάχη για την κατάληψη της Κρήτης (20 Μαΐου)
Ο Ρούντολφ Ες, δεξί χέρι του Χίτλερ αυτομολεύει στους Βρετανούς (10 Μαΐου)
- 27 Μαΐου 1941** **Το πανίσχυρο γερμανικό** θωρηκτό Βίσμαρκ βυθίζεται από βρετανικά υποβρύχια στο βόρειο Ατλαντικό
Ίδρυση της Εθνικής Αλληλεγγύης
- 30 Μαΐου 1941** **Οι φοιτητές Μανώλης Γλέζος** και Απόστολος Σάντας υποστέλλουν τη γερμανική σημαία από την Ακρόπολη
- Ιούνιος 1941** **Ολοκληρώνεται η Μάχη της Κρήτης (1/6).** Καταστροφή της Κανδάνου Χανίων

- 22 Ιουνίου 1941** **Επιχείρηση Μπαρμπαρόσα:** Εισβολή των Γερμανών στην ΕΣΣΔ
- Ιούλιος 1941** **Υπογράφεται συμμαχία** μεταξύ ΕΣΣΔ και Βρετανίας. Αιχμαλωτίζονται από τους Γερμανούς 300.000 άνδρες του Κόκκινου Στρατού στην περιοχή του Μινσκ (8-10 Ιουλίου)
- Ιδρύεται η οργάνωση Υπερασπιστάι Βορείου Ελλάδος (ΥΒΕ)** στην Θεσσαλονίκη. Ξεκινά η δράση των ομάδων «Οδυσσεάς Ανδρούτσος» και «Αθανάσιος Διάκος» στη Μακεδονία
- Στις 16 Ιουλίου ιδρύεται το Εθνικό Εργατικό Απελευθερωτικό Μέτωπο (ΕΕΑΜ)**
- Στη Μέση Ανατολή συγκροτείται η I Ταξιαρχία** του αναδιοργανωμένου Βασιλικού Ελληνικού Στρατού Μέσης Ανατολής (ΒΕΣΜΑ) (19 Ιουλίου)
- 20 Αυγούστου 1941** **Εκτελείται στο Επταπύργιο** Θεσσαλονίκης ο Γεώργιος Πολυχρονάκης. Για πολλούς ο πρώτος εκτελεσμένος της Κατοχής
- 9 Σεπτεμβρίου 1941** **Ιδρύεται ο Εθνικός Δημοκρατικός** Ελληνικός Σύνδεσμος (ΕΔΕΣ) από το Ναπολέοντα Ζέρβα
- 16 Σεπτεμβρίου 1941** Θεομοθετείται ποινή θανάτου για αγορανομικά αδικήματα
- Στη Γερμανία επιβάλλεται** ποινή θανάτου για ακρόαση ξένων ραδιοφωνικών σταθμών
- 27 Σεπτεμβρίου 1941** **Το Κίεβο καταλαμβάνεται** από τη Βέρμαχτ έπειτα από μάχη μιας εβδομάδας
- Ιδρύεται το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο (ΕΑΜ)**
- 28 Σεπτεμβρίου 1941** **Μαζική σφαγή εβραίων** και σοβιετικών αιχμαλώτων στο Μπάμπι-Γιαρ της Ουκρανίας
- Εξέγερση στην περιοχή Δράμας-Δοξάτου
- Καταστέλλεται δύο ημέρες** αργότερα από τους Βούλγαρους με περισσότερους από 2.000 αμάχους νεκρούς
- Οκτώβριος 1941** **Τα γερμανικά στρατεύματα** φτάνουν έξω από τη Μόσχα. Κυκλοφορεί το πρώτο διάγγελμα του ΕΑΜ (10 Οκτωβρίου). Γερμανικές εκκαθαρίσεις και ολοκαυτώματα σε Κερδύλλια Σερρών (18 Οκτωβρίου), Μεσόβουνο Πτολεμαΐδας (23 Οκτωβρίου). Εκτέλεση 96 ατόμων στα χωριά Κλειστό, Κυδωνιά και Αμπελόφυτο Κιλκίς (25 Οκτωβρίου)
- Το τουρκικό πλοίο Κουρτουλούς** μεταφέρει τα πρώτα τρόφιμα στη λιμοκτονούσα Αθήνα

- 7 Δεκεμβρίου 1941** **Επίθεση των Ιαπώνων** στο Περλ Χάρμπορ. Οι ΗΠΑ μπαίνουν στον πόλεμο. Ο Χίτλερ και ο Μουσολίνι κηρύσσουν τον πόλεμο στις ΗΠΑ τέσσερις ημέρες αργότερα (11 Δεκεμβρίου)
- Φεβρουάριος 1942** **Οι Ιάπωνες** καταλαμβάνουν τη Σιγκαπούρη. Κυκλοφορεί η ιδρυτική διακήρυξη του Ελληνικού Λαϊκού Απελευθερωτικού Στρατού (ΕΛΑΣ) στις 16 Φεβρουαρίου
- 25 Μαρτίου 1942** **Διαδηλώσεις** σε όλες σχεδόν τις πόλεις με αφορμή την εθνική επέτειο
- Απρίλιος 1942** **Στις 12 του μηνός** ξεκινά δεκαήμερη απεργία των δημόσιων υπαλλήλων. Επιστρατεύονται οι ταχυδρομικοί και οι τηλεγραφητές. Κάθε διαταγή του Χίτλερ αποκτά ισχύ νομοθετικού διατάγματος (26 Απριλίου)
- Μάιος 1942** **Ο Θανάσης Κλάρας** εξοπλίζει και ηγείται της πρώτης ομάδας του ΕΛΑΣ στη Φθιώτιδα (22 Μαΐου)
Δολοφονία του ανώτατου αξιωματούχου των SS και διοικητή του Προτεκτοράτου Βοημίας και Μοραβίας, Ράινχαρτ Χάιντριχ από τσέχους αντιστασιακούς (27 Μάϊου)
- 4-7 Ιουνίου 1942** **Ναυμαχία του Μίντγουεϊ.** Οι ΗΠΑ καταστρέφουν το μεγαλύτερο μέρος του ιαπωνικού στόλου στον Ειρηνικό
- 10 Ιουνίου 1942** **Οι Γερμανοί καταστρέφουν** σε αντίποινα το τσέχικο χωριό Λίντιτσε και εκτελούν 192 άνδρες
- 20 Ιουλίου 1942** **Οι Γερμανοί προελαύνουν** προς το Βόλγα και το Στάλινγκραντ. Επίσκεψη του Μουσολίνι στην Αθήνα
- 28 Ιουλίου 1942** **Ο συνταγματάρχης Ναπολέον Ζέρβας** ιδρύει στην Ήπειρο τις Εθνικές Ομάδες Ελλήνων Ανταρτών (ΕΟΕΑ)
- Αύγουστος 1942** **Άφιξη του κατασκοπευτικού** δικτύου ΜΙΔΑΣ 614 του Ιωάννη Τσιγάντε στις ακτές της Μάνης (1 Αυγούστου)
- Σεπτέμβριος 1942** **Η 6η Γερμανική Στρατιά φτάνει** στην πόλη του Στάλινγκραντ
Η ομάδα του Άρη Βελουχιώτη εξοντώνει 35 Ιταλούς στη Ρεκά Γκιώνας (9 Σεπτεμβρίου) Ανατίναξη των γραφείων της δωσιλογικής ΕΣΠΟ στην Αθήνα από την ΠΕΑΝ (22 Σεπτεμβρίου)

- 30 Σεπτεμβρίου 1942** **Οι πρώτοι βρετανοί αλεξιπτωτιστές** (Αποστολή Harling) πέφτουν στην Γκιώνα για να συνδεθούν με τους αντάρτες
- 23 Οκτωβρίου 1942** **Αρχίζει η μεγάλη επίθεση** των Συμμάχων στη γραμμή του Ελ Αλαμείν, στη βόρεια Αφρική
- Νοέμβριος 1942** **Συμμαχική απόβαση** στο Μαρόκο (8 Νοεμβρίου). Επέκταση της γερμανικής ζώνης κατοχής στη νότια Γαλλία (11 Νοεμβρίου)
- 25 Νοεμβρίου 1942** **Ανατίναξη της σιδηροδρομικής** γέφυρας του Γοργοπόταμου από αντάρτες του ΕΛΑΣ, του ΕΔΕΣ και 12 βρετανούς σαμποτέρ της Ομάδας Harling (25 Νοεμβρίου 1942)
- 2 Δεκεμβρίου 1942** **Παραίτηση Τσολάκογλου** και αντικατάστασή του από τον Κωνσταντίνο Λογοθετόπουλο
- 19 Νοεμβρίου 1942** **Σοβιετική αντεπίθεση** στο Μέτωπο του Στάλινγκραντ
- Ιανουάριος 1943** **Ο Ιωάννης Τσιγάντες πέφτει** νεκρός στο κρησφύγετό του στην Πατησίων σε συμπλοκή με ιταλούς καραμπινιέρους (14 Ιανουαρίου)
- Αρχίζει η απογραφή του εβραϊκού** πληθυσμού της Θεσσαλονίκης. Εξέγερση των Εβραίων στο γκέτο της Βαρσοβίας (18 Ιανουαρίου)
- Αίρεται ο γερμανικός αποκλεισμός** του Λένινγκραντ (12-18 Ιανουαρίου)
- Στην Καζαμπλάνκα αποφασίζεται** πως τέλος του Πολέμου σημαίνει μόνο άνευ όρων συνθηκολόγηση της Γερμανίας (14-24 Ιανουαρίου)
- 2 Φεβρουαρίου 1943** **Παράδοση της 6ης Στρατιάς** στους Σοβιετικούς. 91.000 Γερμανοί αιχμαλωτίζονται. Λήγει η πολιορκία του Στάλινγκραντ
- 4 Φεβρουαρίου 1943** **Εκτέλεση** του αρχηγού της ΠΕΑΝ Κώστα Περρίκου στην Καισαριανή
- Φεβρουάριος 1943** **Ο Χανς και η Σόφι Σολ** και άλλα μέλη της αντιναζιστικής οργάνωσης Λευκό Ρόδο, εκτελούνται στο Μόναχο (19-22 Φεβρουαρίου)
- Ίδρυση της Ενιαίας Πανελλαδικής Οργάνωσης** Νέων (ΕΠΙΟΝ). Στάση στις ελληνικές δυνάμεις της Μέσης Ανατολής (23 Φεβρουαρίου).
- Η κηδεία του ποιητή Κωστή Παλαμά** εξελίσσεται σε αντικατοχική εκδήλωση (28 Φεβρουαρίου)

- 4 Μαρτίου 1943** **Ομαδική σύλληψη και εκτοπισμός** των Εβραίων της ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης από τους Βουλγάρους
- 5 Μαρτίου 1943** **Μεγάλη διαδήλωση στην Αθήνα** κατά της πολιτικής επιστράτευσης. Πολλοί νεκροί και τραυματίες
- 6 Μαρτίου 1943** **Η τριήμερη μάχη** του Φαρδύκαμπου Σιάτιστας καταλήγει στην αιχμαλωσία ενός ολόκληρου ιταλικού τάγματος από τους Έλληνες αντάρτες
- 15 Μαρτίου 1943** **Αναχωρεί ο πρώτος συρμός** με 2.500 Εβραίους της Θεσσαλονίκης για το Άουσβιτς. 2.191 από αυτούς θα σταλούν αμέσως στους θαλάμους αερίων
- Απρίλιος 1943** **Ορκίζεται η τρίτη κατοχική** κυβέρνηση με πρωθυπουργό τον Ιωάννη Ράλλη (7 Απριλίου)
Ομαδική δραπετεύση 56 κρατουμένων στελεχών του ΚΚΕ από το σανατόριο «Σωτηρία» (6 Απριλίου)
Η εξέγερση στο γκέτο της Βαρσοβίας καταστέλλεται με την ολοκληρωτική εξόντωση των Εβραίων (19 Απριλίου)
- 10 Ιουνίου 1943** **Μπαίνει σε εφαρμογή** από τους αντάρτες και τη Βρετανική Στρατιωτική Αποστολή η Επιχείρηση Animals (Ζώα), αντιπερισπασμός για την απόβαση στη Σικελία
- 18 Ιουνίου 1943** **Δημοσιεύεται ο Νόμος για τη** συγκρότηση των Ταγμάτων Ασφαλείας
- 21 Ιουνίου 1943** **Μάχη του ΕΛΑΣ με Γερμανούς** στο Σαραντάπορο Ελασσόνας. 100 Γερμανοί σκοτώνονται ή αιχμαλωτίζονται
- Ιούλιος 1943** **Αρχίζει η τελευταία μεγάλη γερμανική** επίθεση στο Κουρσκ (5 Ιουλίου)
 Απόβαση των Συμμάχων στη Σικελία (10 Ιουλίου)
Μάχη του ΕΛΑΣ με Ιταλούς στο Λεόντιο Αχαΐας (10 Ιουλίου). Συγκροτείται στο Περτούλι Τρικάλων το Κοινό Γενικό Στρατηγείο Ανταρτών (ΚΓΣΑ) (18 Ιουλίου)
Μάχες του ΕΔΕΣ με τους Ιταλούς στο Μακρυνόρος (14-22 Ιουλίου). Παναθηναϊκό συλλαλητήριο κατά της βουλγαρικής κατοχής διαλύεται βίαια από τους Γερμανούς (22 Ιουλίου)
Ανατροπή του Μουσολίνι. Αναλαμβάνει ο στρατηγός Μπαντόλιο (25 Ιουλίου)

- 10 Αυγούστου 1943** **Αντιπρόσωποι των αντιστασιακών** οργανώσεων μεταβαίνουν στο Κάιρο
- 14 Αυγούστου 1943** **Αρχίζει η Σύνοδος του Κεμπέκ** για θέματα παγκόσμιας στρατηγικής
- 8 Σεπτεμβρίου 1943** **Ανακοινώνεται η** συνθηκολόγηση της Ιταλίας
- 12 Σεπτεμβρίου 1943** **Ξεκινούν συμμαχικές** επιχειρήσεις στα νησιά του Αιγαίου
- 18 Σεπτεμβρίου 1943** **Εκτελούνται 4.635 Ιταλοί** αιχμάλωτοι από τους Γερμανούς στην Κεφαλλονιά
- 26 Σεπτεμβρίου 1943** **Το Σμόλενσκ ανακαταλαμβάνεται** από τους Σοβιετικούς
- 1 Οκτωβρίου 1943** **Αρχίζει η μάχη για την ανακατάληψη της Δέρου** από τους Γερμανούς
- 10 Οκτωβρίου 1943** **Κατάληψη της Νάπολης** από τους Συμμάχους
- 15 Οκτωβρίου 1943** **Εμφύλιος μεταξύ ΕΛΑΣ και ΕΔΕΣ** στα βουνά της Ηπείρου
- 18 Οκτωβρίου 1943** **Εξόντωση γερμανικού λόχου** από τον ΕΛΑΣ στην Πάρνηθα
- 18 Οκτωβρίου 1943** **Οι Γερμανοί εξαπολύουν** τις μεγάλες εκκαθαριστικές επιχειρήσεις στην κεντρική Ελλάδα (Panther, Puma, Tiger)
- 6 Νοεμβρίου 1943** **Οι Σοβιετικοί ανακαταλαμβάνουν** το Κίεβο
- 22 Νοεμβρίου 1943** **Ολοκληρώνεται η κατάληψη** των νησιών του Αιγαίου από τους Γερμανούς
- 28 Νοεμβρίου 1943** **Εκτέλεση 118 ομήρων** στο Μονοδένδρι Λακωνίας
- 13 Δεκεμβρίου 1943** **Αρχίζει η συνάντηση της Τεχεράνης**
- 1 Ιανουαρίου 1944** **Αποφασίζεται η διάνοιξη Μετώπου** στη Γαλλία. Η Βρετανία διατηρεί την επιρροή της στη Μεσόγειο
- 13 Δεκεμβρίου 1943** **Ολοκαύτωμα των Καλαβρύτων.** 696 νεκροί άμαχοι (σύμφωνα με τα γερμανικά έγγραφα)
- 1 Ιανουαρίου 1944** **Αντεπίθεση του ΕΔΕΣ.** Ο ΕΛΑΣ απωθείται μέχρι τον Αχελώο (4 Ιανουαρίου)
- 15 Φεβρουαρίου 1944** **Μεγάλος βομβαρδισμός** του Πειραιά από την αμερικανική αεροπορία. Πάνω από 600 άμαχα θύματα.
- 15 Φεβρουαρίου 1944** **Απόβαση των Συμμάχων** στο Άντζιο της Ιταλίας πίσω από τις γερμανικές γραμμές (22 Ιανουαρίου)
- 15 Φεβρουαρίου 1944** **Διάσκεψη Μυρόφυλλου-Πλάκας.** Ανακοινώνεται η συμφωνία του εμφυλίου ΕΛΑΣ και ΕΔΕΣ, καθορίζονται οι όροι της μεταξύ τους συνεργασίας και αποκηρύσσονται τα Τάγματα Ασφαλείας

- 8 Μαρτίου 1944** **100 άτομα** εκτελούνται στο Ελευθέριο Λάρισα
- 10 Μαρτίου 1944** **Σχηματισμός** της Πολιτικής Επιτροπής Εθνικής Απελευθέρωσης (Π.Ε.Ε.Α)
- 1 Απριλίου 1944** **Ο Κόκκινος Στρατός** διασχίζει τα ρουμανικά σύνορα. Ξεσπά το κίνημα του Ναυτικού στη Μέση Ανατολή
- 5 Απριλίου 1944** **Ολοσχερής καταστροφή** της Κλεισούρας Καστοριάς με 233 νεκρούς
- 14 Απριλίου 1944** **120 άτομα εκτελούνται** στο Αργίνιο από τα Τάγματα Ασφαλείας
- 17 Απριλίου 1944** **Ο ΕΛΑΣ διαλύει το αντάρτικο** 5/42 Σύνταγμα Ευζώνων. Ο αρχηγός του Δημήτριος Ψαρρός δολοφονείται
- 22 Απριλίου 1944** **Εκκαθαριστική επιχείρηση Maigewitter** στο Βέρμιο: Ολοκαύτωμα στους Πύργους Εορδαίας με 318 εκτελεσμένους
- 25 Απριλίου 1944** **Εκτέλεση 135 ατόμων** στον Καρακόλιθο Λιβαδειάς
- 26 Απριλίου 1944** **Ο Γεώργιος Παπανδρέου** αναλαμβάνει πρωθυπουργός της εξόριστης κυβέρνησης
- 1 Μαΐου 1944** **Εκτελούνται 200 αντιστασιακοί** και φυλακισμένα μέλη του ΚΚΕ στο σκοπευτήριο της Καισαριανής
- Μάιος 1944** **Οι Σοβιετικοί** ανακαταλαμβάνουν τη Σεβαστούπολη ύστερα από σκληρές μάχες (9 Μαΐου)
- Μάχη ανταρτών της ΕΣΕΑ** (Τσαούς Αντών) και Βουλγάρων στους Παπάδες Νέστου (10 Μαΐου)
- Η γερμανική φρουρά** του Μόντε Κασίνο στην Ιταλία παραδίνεται ύστερα από σκληρή άμυνα (18 Μαΐου)
- Διάσκεψη του Λιβάνου:** Διαπραγματεύσεις για το σχηματισμό Κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας με πρωθυπουργό το Γεώργιο Παπανδρέου και συμμετοχή όλων των πολιτικών δυνάμεων (17 Μαΐου)
- Εκλογές της Π.Ε.Ε.Α** στην Ελεύθερη Ελλάδα για ανάδειξη Εθνοσυμβουλίου (28 Μαΐου)
- 6 Ιουνίου 1944** **Συμμαχική απόβαση** στις ακτές της Νορμανδίας
Εκτέλεση 101 ομήρων στα Διαβατά Θεσσαλονίκης

- 10 Ιουνίου 1944** **Τα Βάφεν Ες-Ες** εξοντώνουν 223 άνδρες, γυναίκες και παιδιά στο χωριό Δίστομο Βοιωτίας. Την ίδια ακριβώς ημέρα, ο πληθυσμός του γαλλικού χωριού Οραντούρ-Συρ-Γκλαν, συνολικά 642 άνδρες, γυναίκες και παιδιά, εξοντώνεται επίσης από τα Ες-Ες
- Ιούλιος 1944** **Μεγάλη σοβιετική αντεπίθεση** σε όλο το μήκος του Ανατολικού Μετώπου. Απόπειρα δολοφονίας του Χίτλερ αποτυγχάνει (20 Ιουλίου)
Αύξηση των επιθέσεων των ελλήνων ανταρτών. Ο ΕΛΑΣ επιτίθεται σε Άμφισσα (1 Ιουλίου) και Αμφιλοχία (12-13 Ιουλίου) και ο ΕΔΕΣ στην αμυντική περίμετρο Πρέβεζας (5-6 Ιουλίου). Οι γερμανικές απώλειες τον Ιούλιο φτάνουν τους 500 νεκρούς και 780 τραυματίες
- 1 Αυγούστου 1944** **Ξεκινά η εξέγερση** της Βαρσοβίας
Επίθεση του ΕΛΑΣ στο Βελεστίνο
- 5 Αυγούστου 1944** **Οι Γερμανοί εξαπολύουν** την εκκαθαριστική επιχείρηση Kreuzotter στην κεντρική Ελλάδα. Εκατοντάδες αντάρτες, πολλοί άμαχοι και 130 Γερμανοί σκοτώνονται
- 17 Αυγούστου 1944** **Μπλόκο Γερμανών και ταγματασφαλιτών** στην Κοκκινιά (Νίκαια). 150 άτομα εκτελούνται και 3.000 οδηγούνται στα γερμανικά στρατόπεδα. Μάχη του ΕΔΕΣ με Γερμανούς στη Μενίνα Θεσπρωτίας καταλήγει στην καταστροφή ενός γερμανικού λόχου
Ο Έρνστ Ταϊλμαν, πρώην γενικός γραμματέας του Κομμουνιστικού Κόμματος Γερμανίας, δολοφονείται στο στρατόπεδο συγκέντρωσης του Μπούχενβαλντ
- 25 Αυγούστου 1944** **Η Ρουμανία** κηρύσσει τον πόλεμο στη Γερμανία
- 2 Σεπτεμβρίου 1944** Οι Βρυξέλλες καταλαμβάνονται από τους Αμερικανούς
Ολοσχερής καταστροφή στο Χορτιάτη Θεσσαλονίκης. 246 νεκροί άμαχοι
- 8 Σεπτεμβρίου 1944** **Το Πατριωτικό Μέτωπο** παίρνει την εξουσία στη Βουλγαρία και μπαίνει στον Πόλεμο στο πλευρό της ΕΣΣΔ. Η Ουγγαρία συνθηκολογεί την επόμενη μέρα
- 14 Σεπτεμβρίου 1944** **Εκτελούνται 104** στα Γιαννιτσοά Πέλλας

- 9-24 Σεπτεμβρίου 1944** **Μάχη του Άρνεμ.** Η μεγαλύτερη επίθεση εδάφους-αέρου του Πολέμου
- 22 Σεπτεμβρίου 1944** 22 αεροπορικές επιδρομές στη Θεσσαλονίκη
- 26 Σεπτεμβρίου 1944** **Συμφωνία της Καζέρτας.** Οι αντάρτικες δυνάμεις του ΕΛΑΣ και του ΕΔΕΣ αναγνωρίζουν τη βρετανική στρατιωτική διοίκηση του Ρόναλντ Σκόμπι
- 9 Οκτωβρίου 1944** **Σύσκεψη της Μόσχας:** «Συμφωνία ποσοστών» ανάμεσα σε Στάλιν και Τσώρτσιλ
- 12 Οκτωβρίου 1944** **Εκκένωση των Αθηνών** από τα γερμανικά στρατεύματα
- 18 Οκτωβρίου 1944** **Ο Κόκκινος Στρατός** εισβάλλει στην ανατολική Πρωσία
- Άφιξη της Κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας** στην Αθήνα
- 20 Οκτωβρίου 1944** **Οι παρτιζάνοι του Τίτο** καταλαμβάνουν το Βελιγράδι με τη βοήθεια του Κόκκινου Στρατού
- 3 Νοεμβρίου 1944** **Ο τελευταίος γερμανός στρατιώτης** περνά τα σύνορα της ηπειρωτικής Ελλάδας
- 3 Δεκεμβρίου 1944** Δεκεμβριανά
- 27 Ιανουαρίου 1945** **Ο Κόκκινος Στρατός** απελευθερώνει το στρατόπεδο του Άουσβιτς (27 Ιανουαρίου)
- 8-9 Μαΐου 1945** **Συνθηκολόγηση του γερμανικού Ράιχ** άνευ όρων
- Τέλη Ιουνίου/ Αρχές Ιουλίου 1945** **Αποχώρηση των τελευταίων Γερμανών** από την Κρήτη στην αιχμαλωσία

Οι κατακτητές

— Νίκος Παπαναστασίου / Χάγκεν Φλάισερ

Η ναζιστική Γερμανία και η Ελλάδα

Οι ναζιστικές αντιλήψεις για την αρχαιότητα δεν ήταν ταυτόσημες. Μάλλον αρνητικές ήταν οι αντιδράσεις των προγονόπληκτων προμάχων μιας «τευτονοποιημένης» ιστορίας γύρω από τον αρχηγό των Ες Ες, Χάινριχ Χίμλερ, αλλά οι προκαταλήψεις τους στρέφονταν πρωτίστως κατά του προαιώνιου εχθρού των βόρειων φύλων, της πάλαι ποτέ ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Αρκετοί αξιωματούχοι του καθεστώτος και της προσφιλούς προς αυτό «φυλετικής επιστήμης» επιχειρούσαν μάλιστα με παράτολμα θεωρητικά κατασκευάσματα, να «συμφιλιώσουν» την ελληνολατρία και την τευτονολατρία. Πολυάριθμες ήταν οι αναφορές στη Σπάρτη, η οποία εκθειαζόταν μάλιστα και από τον Χίτλερ ως πρόδρομος της «ευγονικής καθαρότητας» και, γενικότερα, ως η πρώτη και «πιο καθαρή κοινωνία φυλετικών διακρίσεων στην παγκόσμια ιστορία». Έτσι, μετά το 1933 ακόμη και νομοθετικές μεταρρυθμίσεις παρέπεμψαν, συχνά αυθαίρετα, στο αρχαίο «πρότυπο».

Αντίθετα με την καθιερωμένη γνώμη, ο θαυμασμός της ναζιστικής νομενκλατούρας δεν περιοριζόταν στην «πόλη των ηρώων» στους πρόποδες του Ταϋγκετου, όπου ο επισκέπτης Γκαίμπελς, κατά τα λεγόμενά του, «αισθανόταν σαν να βρίσκεται σε γερμανική πόλη». Ταυτόχρονα, ο υπουργός Προπαγάνδας εξήρε επίσης και τον αττικό πολιτισμό, ο οποίος άλλωστε και για το Φύρερ ενσάρκωνε την αξεπέραστη τελειότητα της καλαισθησίας και του κάλλους. Ο Χίτλερ μάλιστα, (με την «αυθεντία» του αυτοπροσδιοριζόμενου καλλιτέχνη!) σάρκαζε τις άοκνες προσπάθειες της «σχολής Χίμλερ» να αποδείξει την «αυτονομία» ενός

— Ο Χάγκεν Φλάισερ είναι καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και ο Νίκος Παπαναστασίου είναι λέκτορας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών

παγανιστικού αυτόχθονος πολιτισμού προβάλλοντας τα ευρήματα της αρχαιολογικής σκαπάνης στο γερμανικό χώρο: «Τότε, όταν οι πρόγονοί μας κατασκεύαζαν λίθινα δοχεία και πήλινες στάμνες για τις οποίες οι ειδήμονές μας κάνουν τόσο θόρυβο, στην Ελλάδα κτίστηκε μία Ακρόπολις». Και κατέληγε στο συμπέρασμα: «Όποτε μας ρωτούν για τους προγόνους μας, πρέπει να παραπέμπουμε στους Έλληνες».

Μια παρόμοια στρατηγική ο Χίτλερ είχε εγκαινιάσει ήδη στο περίφημο βιβλίο του «Ο Αγών μου» (1925/26), αναφερόμενος σε μία «μείζονα φυλετική κοινωνία βορειών» που περιέκλειε, ως «ομοιογενή», ελληνικά και γερμανικά φύλα. Από αυτά οι Έλληνες μετανάστευσαν προς το μεσόγειο χώρο, όπου επωφελήθηκαν τις ευνοϊκότερες συνθήκες του Νότου, αναπτύσσοντας καλύτερα την «κοινή αρχέγονη πολιτιστική δύναμη» που διέκρινε όλους τους βόρειους. Διαχρονικά πάντως το ελληνικό πνεύμα και δαιμόνιο, καθώς και οι τεχνικές επινοήσεις των Τεύτονο-Γερμανών αλληλοσυμπληρώνονταν και έθεταν από κοινού τις βάσεις ενός ανώτερου πολιτισμού που επιβίωνε για χιλιετίες. Ο σφετερισμός της αρχαίας Ελλάδας εφαρμόστηκε και στα εκπαιδευτικά ιδρύματα του «Τρίτου Ράιχ».

Αντιστοίχως, η μετα-κλασική ιστορία της αρχαίας Ελλάδας χρησίμευε στους περίφημους «φυλετικούς ερευνητές» του καθεστώτος ως παράδειγμα προς αποφυγή, αποδεικνύοντας τους «εξελικτικούς νόμους», την ακαταμάχητη δηλαδή άνοδο μιας «ανώτερης βόρειας φυλής», ώσπου μοιραίως να διαβρωθεί εξαιτίας της επιμειξίας με «κατώτερο ανθρώπινο υλικό» μη άριας καταγωγής. Στην επιμειξία αυτή χρεώνεται η αλλοίωση της δημιουργικής ικανότητας, της «φυλετικής ψυχής», η γενικότερη πολιτική και πολιτισμική σήψη. Η παρακμιακή αυτή διαδικασία επιταχύνθηκε κατά την ελληνιστική εποχή, όταν «τα πολυπληθή ασιατικά στίφη της Ανατολής εισέδυναν δια χιλίων διαύλων, δηλητηρίαζαν την Ελλάδα και, στη θέση του Έλληνα, εξέθρεψαν τον επίγονο, καχεκτικό λεβαντίνο, που δεν έχει τίποτε το κοινό με αυτόν πλην του ονόματος». Η προϊούσα αποσύνθεση της «αριστοκρατικής» αρχαιότητας τελικά ολοκληρώθηκε στο Βυζάντιο, «με την επιστράτευση του όχλου» εκ μέρους του «εβραιογενούς χριστιανισμού».

Στη θεώρηση αυτή, που αναπαράγεται σε πολλά συγγράμματα της ναζιστικής περιόδου, οι αρχαίοι Έλληνες έμεναν χωρίς άμεσους κληρονόμους. Πράγμα που διευκόλυνε τους επίδοξους κοσμοκράτορες στον σφετερισμό ενός μεγαλειώδους αρχαίου παρελθόντος –το οποίο, σε αντίθεση με τους ιταλούς φασίστες, τους έλειπε– νομιμοποιώντας, τρόπον τινά, τα πιο τολμηρά τους επεκτατικά οράματα. Οι χειρότερες όμως υπερβολές αποφεύχθηκαν είτε με παρεμβάσεις των πιο σωφρόνων αξιωματούχων, είτε από υπολογισμούς διπλωματικής κυρίως φύσεως που πήγάζαν από το γεγονός ότι στο «διεκδικούμενο» χώρο εξακολουθούσε να υπάρχει «φιλικά διακείμενος» λαός με το ίδιο όνομα...

Αποκαλυπτική για τους άνω προβληματισμούς υπήρξε μια έντονη ενδογερμανική διαμάχη που εκδηλώθηκε το 1937. Τότε, ο γερμανός πρέσβης στην Αθήνα, πρίγκιψ Βίκτωρ Έρμπαχ-Σένμπεργκ, έλαβε δια της υπηρεσιακής οδού πληροφοριακά τα δοκίμια του λήμματος «Ελλάς», που επρόκειτο να συμπεριληφθεί σε εθνολογικό λεξικό που εκδιδόταν υπό την αιγίδα του υπουργείου

Εσωτερικών (Χίμλερ). Ο Έρμπαχ ενοχλήθηκε ιδίως από την ακόλουθη διατύπωση: «Ο σύγχρονος ελληνικός λαός συνεχίζει την παράδοση των Βυζαντινών του Μεσαίωνα, οι οποίοι αυτοαποκαλούνταν Ρωμιοί, δηλαδή Ρωμαίοι. Οι Βυζαντινοί, που από πολιτισμική άποψη αποτελούσαν ένα κράμα χριστιανικών και ανατολίτικων στοιχείων – και πολιτειακά ένα όψιμο ρωμαϊκό κράτος – ήταν απόρροια του εξελληνισμού ξένων λαών, ενώ ο αρχαίος ελληνικός λαός (όπως άλλωστε και ο ρωμαϊκός) είχαν πάψει να υπάρχουν από την εποχή της μεγάλης μετανάστευσης των λαών».

Ο πρέσβης σπεύδει να επισημάνει στους προϊσταμένους του και στους συντάκτες του Δεξικού, ότι οι «αμφιλεγόμενες» θεωρίες του Φαλμεράγιερ και των ομοϊδεατών του αποτελούσαν ανάθεμα για τους Έλληνες και ιδίως για το γερμανόφιλο μεταξικό καθεστώς, αφού η θεωρία για τη συνέχεια της φυλής είχε γίνει αναπόσπαστο μέρος του ιδεολογικού οπλοστασίου του «Τρίτου Ελληνικού Πολιτισμού». Συνεπώς, η επίμαχη διατύπωση έπρεπε να απαλειφθεί, αφού μάλιστα υπήρχαν «σημαντικά επιχειρήματα» κατά των θεωριών του Φαλμεράγιερ. Ύστερα από εκτενή ενδοϋπηρεσιακή αντιπαράθεση, το υπουργείο Εσωτερικών παρεμβαίνει στη σύνταξη του περίφημου Δεξικού. Όταν αυτό τελικά εκδίδεται, οι Έλληνες αποτελούν το μοναδικό λαό χωρίς την παραμικρή νύξη για τις ρίζες του. Η ιστορική επισκόπηση αρχίζει απότομα με την εισβολή των Φράγκων κατά την 4η Σταυροφορία, το 1204! Οστόσο, η εντυπωσιακή επιτυχία του πρέσβη δεν αντικατοπτρίζει τις αντιλήψεις που κυριαρχούσαν στο Βερολίνο, αλλά οφείλεται σε υποχώρηση σκοπιμότητας.

Εύλογο ήταν λοιπόν να αναμένει κανείς ότι οι ναζιστικές αντιλήψεις για τους Νεοέλληνες θα είχαν αποσαφηνιστεί όταν πλέον οι διπλωματικοί υπολογισμοί περίττευαν. Οστόσο, μετά την κατάληψη της χώρας από τη Βέρμαχτ τον Απρίλιο του 1941, παρατηρείται κάποια καθυστέρηση αφού η απροσδόκητα σθεναρή εξάμηνη αντίσταση των Ελλήνων είχε εντυπωσιάσει ακόμη και τον Χίτλερ. Υπάρχει μια πληθώρα σχετικών μαρτυριών από το στενό κύκλο του μέχρι τον επινίκιο λόγο του στο Ράιχσταγκ.

Από την άλλη, η γερμανική κάθοδος σε κλασικούς τόπους θεωρείται από κάποιους ως δικαιωματική επιστροφή... Έτσι, ο Άλφρεντ Ρομαίν, διευθυντής της Γερμανικής Σχολής Αθηνών και σε λίγο δοτός καθηγητής στο Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο, ευχαρίστησε σε πανηγυρική εκδήλωση τον «ιδιοφυή στρατηλάτη» Αδόλφο Χίτλερ, υπό την προικισμένη ηγεσία του οποίου η Βέρμαχτ θριαμβευτικά είχε ακολουθήσει τα χνάρια των αρχαίων ελληνικών φύλων και αργότερα του «κορυφαίου αναμορφωτή» Μεγάλου Αλεξάνδρου. Και εκείνοι, πριν από χιλιετίες, είχαν εισβάλει από το Βορρά. Στους Γερμανούς λοιπόν έλαχε ο κλήρος να αναλάβουν την ιστορική αποστολή να ξαναζωντανέψουν την αρχέγονη πολιτιστική κληρονομιά που είχε θαφτεί κάτω από τα χαλάσματα τόσων αιώνων.

Άλλωστε και τότε οι αυτόχθονες πληθυσμοί είχαν βιώσει τα γεγονότα ως ξένη εισβολή και απώλεια της ελευθερίας, και αντιδρούσαν στις ευεργετικές αλλαγές ώσπου να κατανοήσουν τη βαθύτερη σημασία τους... Επομένως, όπως διευκρίνισε ο Ρομαίν, θα έπρεπε και ο ελληνικός λαός, στη θύμηση όλων αυτών,

να κατανοήσει τη «χαλύβδινη αναγκαιότητα» αυτής της «επανάληψης» και να αφομοιωθεί, χάρη «στη μορφωτική βούληση του γερμανικού λαού και του Φύρερ του», σε μια Ευρώπη «που πρέπει να ανοικοδομηθεί... πάνω στα συντρίμια ενός καταρρέοντος κόσμου»!

Πάντως, σε γενικές γραμμές, οι αρχικές τοποθετήσεις για τους Νεοέλληνες είναι αρκετά θετικές. Η πατερναλιστική στάση των κατακτητών σκληραίνει όμως άρδην, όταν η διαρκώς κλιμακούμενη αντίσταση διατρανώνει ότι ο ελληνικός λαός δεν αποδεχόταν την «προσφερόμενη» θέση στα πίσω έδρανα της «Νέας Τάξης Πραγμάτων», αλλά ταυτιζόταν «κατά 95%» με το συμμαχικό στρατόπεδο. Ταυτόχρονα, οι Γερμανοί προβάλλουν ευρύτατα και τις θεωρίες του Φαλμεράγερ –προφανώς μια συστηματική κίνηση που δεν σκοπεύει μόνο να εξαλειφθεί ο ακόμα διάχυτος στο στράτευμα σεβασμός για τη χώρα και, λιγότερο έστω, για το λαό της, αλλά και η αρχικά σαφέστατη διαχωριστική γραμμή προς τους όμορους («κατώτερους») ολαβικούς πληθυσμούς. Δηλαδή ίσχυε πλέον και για την Ελλάδα η μοιραία διαταγή, σύμφωνα με την οποία «στις χώρες αυτές» της ανατολικής και ΝΑ Ευρώπης «μια ανθρώπινη ζωή συχνά δεν μετράει και ο εκφοβισμός μόνο με ασυνήθιστη σκληρότητα επιτυγχάνεται».

Η μορφή του κατοχικού καθεστώτος

Το περιορισμένο –κυριολεκτικά «περιθωριακό»– ενδιαφέρον του Χίτλερ για τα Βαλκάνια, σε συνδυασμό με τη «γενναιοδωρία» του απέναντι στους εταίρους του, αποτυπώθηκαν και στον καθορισμό των ζωνών κατοχής. Ήδη στον περίφημο επινίκιο λόγο του υποσχέθηκε στη Βουλγαρία και την Ιταλία την πλήρη ακύρωση προηγούμενων «αδικιών» εις βάρος τους, αναφερόμενος κυρίως στη μεταχείριση που τους είχε επιφυλάξει το διευθυντήριο των Βερσαλλιών μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Ενώ το γερμανικό Ράιχ ετοιμαζόταν να συναντηθεί με το «πεπρωμένο» του, με την εξόρμηση προς Ανατολάς για τη διασφάλιση ζωτικού χώρου, όσοι του συμπαραστέκονταν πιστά, όπως η Ρώμη και η Σόφια, θα ωφελούνταν τα μέγιστα από τον εδαφικό ακρωτηριασμό της Ελλάδας και της Γιουγκοσλαβίας. Έτσι ο Χίτλερ ευχαρίστως ανέθεσε στους εταίρους του την περιφρούρηση μεγάλου τμήματος της ελληνικής επικράτειας προκειμένου να αποφύγει τη διόγκωση των διοικητικών και στρατιωτικών υπηρεσιών του Ράιχ και την άχαρη καθημερινή εμπλοκή στην αναπόφευκτη τριπλή αντιπαράθεση Ιταλών, Βουλγάρων και Ελλήνων. Δεδομένου ότι με την κατάκτηση της Κρήτης είχε εξουδετερωθεί και το τελευταίο βρετανικό προγεφύρωμα στην Ευρώπη, το Βερολίνο διατήρησε υπό τον έλεγχο του κυρίως νησιά, λιμάνια και στρατηγικής σημασίας παράκτιες περιοχές, γεγονός που ανταποκρινόταν στις επιλογές του γερμανικού Ναυτικού προδίδοντας και απώτερες στρατηγικές βλέψεις οι οποίες επικεντρώθηκαν στη Θεσσαλονίκη και την Κρήτη.

Γενικότερα το διαρκώς διογκωμένο εύρος της χιτλερικής αυτοκρατορίας